

بررسی ارتباط و تأثیر ادراک فساد بر سرمایه اجتماعی

(مطالعه موردی: جمعیت شهری استان مازندران)

محسن دهقان*

علی رحمانی فیروزجاه**

علی اصغر عباسی اسفجیر***

چکیده

در این مقاله درصدد بررسی ارتباط و تأثیر ادراک فساد بر سرمایه اجتماعی در میان جمعیت شهری بالای ۳۰ سال استان مازندران هستیم. در متغیر ادراک فساد از نظریه‌های هوچس، تراپسمن، و هایدن هایمر و در متغیر سرمایه اجتماعی از رویکرد نظری نهادمحور، به‌ویژه از نظریه‌های روئستاین و استول استفاده کرده‌ایم. داده‌های موردنیاز با استفاده از روش پیمایش و ابزار پرسش‌نامه از میان یک نمونه آماری ۴۰۰ نفری گردآوری شده‌اند. تحلیل داده‌های پژوهش از طریق دو نرم‌افزار SPSS و Amos انجام شد. یافته‌های توصیفی پژوهش نشان می‌دهد که میزان سازه ادراک فساد و تمام ابعادش (فساد خرد، فساد کلان، فساد سیستمی، و فساد بین‌المللی) در سطح بالایی و میزان سازه سرمایه اجتماعی و تمام مؤلفه‌های آن (آگاهی اجتماعی، اعتماد اجتماعی، هنجارهای تعمیم‌یافته، مشارکت اجتماعی، و انسجام اجتماعی) در سطح پایینی بودند. یافته‌های تبیینی پژوهش نشان می‌دهد که ادراک فساد و تمام ابعاد آن، ارتباط و تأثیر معکوس قوی و معناداری بر سرمایه اجتماعی داشته‌اند. در ضریب همبستگی پیرسون، ارتباط معکوس ادراک فساد و تمام ابعادش با سرمایه اجتماعی و تمام مؤلفه‌هایش، معنادار شدند. در تحلیل رگرسیون چندمتغیره، الگوی رگرسیونی پژوهش و تأثیرات معکوس تمام ابعاد ادراک فساد معنادار شدند و براساس ضریب Beta، بیشترین تأثیر مستقیم را بُعد ادراک فساد سیستمی بر سرمایه اجتماعی داشته است. همچنین، براساس

Dehghansociology@gmail.com

* دانشجوی دکتری تخصصی جامعه‌شناسی

** دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران (نویسنده مسئول)

Arf1348@gmail.com

*** دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۸/۱۰

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۰۹

فصلنامه راهبرد اجتماعی- فرهنگی، سال هشتم، شماره سی و دوم، پاییز ۱۳۹۸، صص ۱۶۲-۱۲۷

نتایج روش الگوسازی معادلات ساختاری، الگوی نظری پژوهش بر مبنای شاخص‌های مختلف و متعدد، از برازش قابل قبولی برخوردار بود. نتایج یافته‌های این پژوهش، تأییدکننده پیشینه تجربی و چارچوب نظری پژوهش برآمده از رویکرد نهادمحور سرمایه اجتماعی است و مشخص می‌کند که افزایش میزان ادراک فساد در تمام ابعاد آن، باعث افول و کاهش میزان سرمایه اجتماعی و تمام مؤلفه‌هایش می‌شود.

واژه‌های کلیدی: ادراک فساد، فساد خرد، فساد کلان، فساد سیستمی، فساد بین‌المللی،

سرمایه اجتماعی

مقدمه

فساد و سرمایه اجتماعی بر مبنای دو دیدگاه و نگاه متفاوت در مورد طبیعت و انسان استوار هستند. سرمایه اجتماعی، براساس رویکرد تعاملی و خوش بینانه از جهان و فساد، بر مبنای رویکرد تقابلی و بدبینانه از جهان، بنا می‌شوند؛ بنابراین، این دو مقوله کاملاً با یکدیگر در تضاد هستند (Bronskov, 2003: 31).

بی‌تردید، فساد یکی از بحث‌برانگیزترین، جنجالی‌ترین، و فراگیرترین موضوعات و پدیده‌های اجتماعی است که در تمام طول تاریخ جوامع بشری مطرح بوده است. بسیاری از شورش‌ها، طغیان‌ها، انقلاب‌ها، و تحولات بشری در طول تاریخ، در ارزیابی و ادراک مردم از وجود فساد و مصادیق آن در بین حاکمان و مردم جامعه ریشه داشته است. اخبار مربوط به فساد، در صدر خبرهای بسیاری از رسانه‌ها، جراید، و به‌طور کلی، افکار عمومی قرار دارد. فساد، یکی از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین معضلات و مسائل ایران و جهان است، اما تقریباً از حدود نیم قرن پیش، به‌منزله دغدغه‌ای بین‌المللی در کانون توجه قرار گرفت و رئیس بانک جهانی در سال ۱۹۶۶ از این پدیده با عنوان «سرطان فساد» یاد کرد (توکلی، ۱۳۹۰: ۱۳۹۰). به‌تعبیر وی، فساد مانند غده‌ای سرطانی بر پیکر جامعه است که تا درمان ریشه‌ای نشود، با رشد سریع خود در مدت‌زمانی اندک، تمام جامعه را دربر گرفته و مقدمات فروپاشی و اضمحلال آن را فراهم می‌کند (احمدی، همایونی، و عسگری ده‌آبادی، ۱۳۹۴: ۱۶). فساد گسترده، به‌ویژه در میان مقامات عالی‌رتبه، تهدیدی برای دموکراسی و حکومت قانون به‌شمار می‌آید. چنین فساد، پاسخ‌گو بودن در موارد مالی را متزلزل کرده، مانع سرمایه‌گذاری خارجی شده و از رشد و

توسعه اقتصادی جلوگیری می‌کند. فساد گسترده باعث حیف و میل منابع و کاهش اقدامات مهمی مانند مبارزه با فقر، توزیع عادلانه درآمد، هزینه‌های عمرانی و زیرساختی، رشد اقتصادی، و... می‌شود.

در بسیاری از مواقع، میزان احساس و ادراک یک پدیده از میزان واقعی خود آن پدیده مهم‌تر است؛ مانند مقوله رفاه که در بسیاری از مواقع، احساس رفاه یا رفاه ذهنی از خود رفاه یا رفاه عینی مهم‌تر است، ادراک فساد نیز از همین مقوله است. پژوهشگرانی مانند کورر^۱ (۲۰۰۳: ۱۴۴)، هیدن هیمر^۲ (۲۰۰۲: ۵۳)، جنوکس^۳ (۲۰۰۴: ۵۷)، و... بر این نظرند که تأثیرات ویرانگر ادراک فساد توسط مردم یک جامعه، حتی از خود مقوله فساد نیز بیشتر است، زیرا باعث تولید فضای بی‌اعتمادی، بدگمانی، و پیش‌بینی ناپذیری در اقتصاد و جامعه خواهد شد و به پایین آمدن حجم سرمایه‌گذاری‌ها، رکود اقتصادی، شکل‌گیری اقتصاد سیاه و زیرزمینی، افول اعتماد اجتماعی، کاهش همبستگی و انسجام اجتماعی، افت اعتماد به نظام قانونی و حقوقی، و به‌طور کلی، افول مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی خواهد انجامید (Lafree & Morris, 2004: 201).

سرمایه اجتماعی به پیوندها و ارتباطات میان اعضای یک شبکه به‌عنوان منبعی باارزش اشاره دارد که از طریق هنجارها و اعتماد متقابل، موجب تحقق اهداف افراد و اعضای جامعه می‌شود (Steinmo, 2003: 81). براساس نتایج پژوهش‌های انجام‌شده، سرمایه اجتماعی، مهم‌ترین نوع سرمایه در هر جامعه‌ای است. امروزه برای توسعه، بیشتر از اینکه به سرمایه‌های فیزیکی، اقتصادی، و انسانی نیازمند باشیم، به سرمایه اجتماعی نیازمندیم، زیرا بدون این سرمایه، از سرمایه‌های دیگر به‌گونه‌ای بهینه استفاده نخواهد شد (عظیمی، ۱۳۸۵: ۲).

بنابراین، سرمایه اجتماعی، نقش خطیر و کلیدی‌ای در رسیدن به توسعه و پیشرفت جامعه دارد؛ به‌گونه‌ای که برخی پژوهشگران و نظریه‌پردازان، مانند پروفیسور رابرت میسر^۴ بر این نظرند که سه متغیر توسعه، مشارکت، و سرمایه

1. Kurer
2. Heidenheimer
3. Genaux

اجتماعی در ارتباط مستقیم با یکدیگر هستند یا حتی می‌توانند به‌جای یکدیگر به‌کار روند (Lerner, 1998: 55).

با مشخص شدن نقش بسیار مهم سرمایه اجتماعی در تحقق توسعه و ترقی جوامع، تبیین عناصر سازنده سرمایه اجتماعی به یکی از مهم‌ترین مباحث در این حوزه تبدیل شده است. به‌طور کلی در مورد عوامل و عناصر ایجادکننده و مؤثر بر سرمایه اجتماعی دو نوع رویکرد وجود دارد:

۱. رویکرد جامعه‌محور: این رویکرد قائل به تولید سرمایه اجتماعی از پایین و معتقد به تأثیر شبکه‌های اجتماعی، روابط اجتماعی، مشارکت اجتماعی، عضویت در نهادهای مدنی، و... است. نظریه‌پردازان مطرح رویکرد جامعه‌محور، رابرت پاتنام^۱، جیمز کلمن^۲، فرانسیس فوکویاما^۳، پیر بوردیو^۴، و... هستند (شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۰ و ۶۵).

۲. رویکرد نهادمحور: براساس این رویکرد، سرمایه اجتماعی نه از پایین، بلکه از بالا تولید می‌شود؛ یعنی نهادهای سیاسی و حکومتی و خط‌مشی‌هایی که برابری سیاسی، حقوقی، و اجتماعی را تولید می‌کنند و بر اصول انصاف، صداقت، و بی‌طرفی بنا شده‌اند، اعتماد و مشارکت را به‌بار می‌آورند. این رویکرد، اعتماد و سرمایه اجتماعی را به مقوله‌های کیفیت حکومت و فساد در نهادهای عمومی متصل می‌کند (روثستاین، ۱۳۹۳: ۲۰).

رویکرد نهادمحور بر متغیرهایی مانند کارآمدی نهادها، حکمرانی خوب، وجود فساد، رشوه‌خواری، اختلاس، تبعیض، عدالت نهادی، احساس ناامنی، و... تأکید دارد و بیشترین تأکید آن بر مقوله فساد در نهادهای عمومی است. نظریه‌پردازان مطرح این رویکرد روثستاین^۵، استول^۶، اوفه^۷، لوی^۸، برمن^۹، و...

-
1. R.Putnam
 2. J.Coleman
 3. F.Fukuyama
 4. P.Bourdieu
 5. B.Rothstein
 6. Stolle
 7. Offe

هستند (شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۰ و ۶۵).

براساس تعریف بانک جهانی، فساد به هرگونه سوءاستفاده از قدرت عمومی در راستای منافع خصوصی و شخصی می‌گویند (دادخدایی، ۱۳۹۰: ۲۹). و طبق تعریف سازمان شفافیت بین‌الملل، ادراک فساد به ارزیابی و تصور مردم یک جامعه از میزان و نوع فساد جاری موجود در آن گفته می‌شود (Gebhardt, 2003: 16); به عبارت دیگر، به احساس مردم یک جامعه از فساد جاری در آن گویند (Gebhardt, 2003: 17).

متأسفانه کشور ما، براساس گزارش‌های رسمی سازمان شفافیت بین‌الملل که به‌طور سالانه منتشر می‌شود، در رتبه‌بندی شاخص ادراک فساد، جزء فاسدترین جوامع دنیا طبقه‌بندی شده و در سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۹ به ترتیب، رتبه‌های ۱۴۴، ۱۳۶، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۳۸، و ۱۴۶ را از حدود ۱۷۰ تا ۱۸۰ کشور کسب کرده است (www.transparency.org) که رتبه‌های خوبی در مقیاس جهانی به‌شمار نمی‌آیند.

استان مازندران نیز به‌عنوان قطب گردشگری و کشاورزی کشور، با دارا بودن رتبه هفتم در تولید ناخالص داخلی^۳ و داشتن نزدیک‌ترین مسافت به پایتخت کشور، به‌عنوان یکی از مهاجرپذیرترین و پرجمعیت‌ترین مناطق ایران به‌لحاظ تراکم جمعیتی به‌شمار می‌آید. این استان، به‌ویژه در سال‌های اخیر، تحت تأثیر سوداگری زمین و ویلا، کاملاً از اقتصاد تولیدی مبتنی بر کشاورزی و دامداری به‌سوی اقتصاد دلالی و واسطه‌گری مبتنی بر مشاور املاک تغییر جهت داده و متأسفانه در یک دهه اخیر، شاهد مصادیق گوناگون فساد، از جمله زمین‌خواری، دور زدن قانون تغییر کاربری اراضی، عدم صداقت در معامله، جعل سند، لابی‌گری، پارتی‌بازی، آفازادگی، پرداخت رشوه، و... بوده است؛ با توجه به این شرایط، بررسی تأثیر ادراک فساد بر سرمایه اجتماعی به‌طورکلی یا به‌صورت پژوهش‌های موردی، ضروری به‌نظر می‌رسد.

1. Levi

2. Berman

3. Gross Domestic Production(GDP)

متأسفانه پژوهش‌های داخلی مربوط به سرمایه اجتماعی، بررسی ارتباط متغیرهای نهادی و ساختاری، به‌ویژه مقوله فساد با سرمایه اجتماعی، دچار فقر نظری است، که در پژوهش حاضر تلاش کرده‌ایم خلأ یادشده را برطرف کنیم. در این راستا در پی پاسخ‌گویی به این پرسش هستیم که «سازه «ادراک فساد» و ابعاد آن (فساد فردی خرد، فساد فردی کلان، فساد سیستمی، و فساد بین‌المللی) چه نوع ارتباط و تأثیری بر سازه «سرمایه اجتماعی» دارند؟»

۱. پیشینه پژوهش

۱-۱. پیشینه داخلی

منصوریان و قدرتی (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان «اعتماد اجتماعی و تعیین‌کننده‌های آن: رهیافت نهادمحور یا جامعه‌محور؟» (مطالعه موردی: شهر سبزوار) ارائه داده‌اند. آن‌ها با استفاده از روش پیمایش با نمونه‌ای ۶۰۰ نفری از افراد ۱۸ تا ۶۵ ساله شهر سبزوار که به‌طور تصادفی انتخاب شده بودند، مصاحبه، و تأثیر متغیرهای نهادمحور و جامعه‌محور را بر اعتماد اجتماعی مقایسه کرده‌اند. براساس یافته‌های این پژوهش، متغیرهای نهادمحوری مانند ادراک فساد، تجربه تبعیض، احساس امنیت اجتماعی، و اعتماد نهادی، ارتباط بسیار قوی‌تری با اعتماد اجتماعی، چه اعتماد رقیق و چه اعتماد غلیظ، دارند. این مقاله بر اعتماد اجتماعی رقیق تأکید داشته و در آزمون رگرسیون گام‌به‌گام، تنها سه متغیر نهادی ادراک فساد، امنیت، و اعتماد نهادی، همراه با یک متغیر زمینه‌ای، یعنی سن، در معادله باقی مانده‌اند و در مجموع توانسته‌اند ۵۳/۱ درصد از واریانس اعتماد اجتماعی رقیق را تبیین کنند. در این بین، متغیر ادراک فساد، یکی از مهم‌ترین متغیرهای نهادی بود که هم با اعتماد اجتماعی غلیظ و هم با اعتماد اجتماعی رقیق، ارتباط قوی و معناداری داشت.

شعبانی و سلیمانی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی آثار فساد اداری بر سرمایه اجتماعی» که با استفاده از روش اسنادی انجام شده است، به این نتیجه رسیده‌اند که فساد، تأثیرات بسیار مخربی بر سرمایه اجتماعی و متغیرهای

تشکیل دهنده آن خواهد داشت. آن‌ها بر این نظرند که فساد از طریق ایجاد محدودیت و ترویج منفعت‌طلبی در روابط اجتماعی، موجب از بین رفتن اعتماد و مشارکت اجتماعی می‌شود. نویسندگان، مهم‌ترین عامل تولید سرمایه اجتماعی را افزایش کارایی سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با مردم و عدالت‌محوری و بی‌طرفی آن‌ها می‌دانند. به عبارت دیگر، حس اعتماد به دیگران، زمانی به وجود می‌آید که کارکردهای نهادها و سازمان‌های موجود، به دور از فساد و تبعیض و در راستای اهداف و رسالت‌هایشان باشد. در این صورت، امکان اعتماد فرد به دیگران بهبود یافته و زمینه مشارکت و همکاری اجتماعی در جامعه افزایش می‌یابد.

شارع‌پور، فاضلی، و اقراریان (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «مطالعه بین‌کشوری اعتماد: جامعه‌محوری در مقابل نهادمحوری» با استفاده از ترکیب روش‌های کیفی (روش اسنادی) و کمی (تحلیل خوشه و تحلیل رگرسیون) تلاش کرده‌اند دو نوع رویکرد جامعه‌محوری و نهادگرایی را در مورد دو نوع اعتماد نهادی و اعتماد فراگیر با یکدیگر مقایسه کنند. رویکرد جامعه‌محور، اعتماد اجتماعی را بر مبنای چگالی زندگی انجمنی و متغیرهایی مانند عضویت در نهادهای مدنی، شبکه‌های اجتماعی، روابط اجتماعی، مشارکت در گروه‌های رسمی، مشارکت در گروه‌های غیررسمی، و... و رویکرد نهادمحور، اعتماد اجتماعی را بر اساس کیفیت نهادها و دموکراسی و متغیرهایی مانند فساد و رشوه‌خواری نهادها، عدالت نهادی، کارآمدی نهادی، حکمرانی خوب، آزادی‌های مدنی، حقوق سیاسی، و... تبیین می‌کند. نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد که رویکرد نهادگرایان، در مقایسه با رویکرد جامعه‌محوران، قدرت تبیین‌کنندگی بیشتری دارد. در بین شاخص‌های رویکرد نهادگرایی، نقش شاخص کیفیت نهادی نیز در تبیین اعتماد، قوی‌تر بود و یکی از مهم‌ترین مقوله‌های کیفیت نهادی، میزان ادراک فساد مردم از نهادهای جامعه تشخیص داده شد.

صیادزاده و علم‌ی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «رابطه فساد و سرمایه اجتماعی در الگوهای رشد» با استفاده از نرم‌افزار R و به روش آماری رگرسیون‌های چندکی در فضای دوبعدی، به این نتیجه رسیده‌اند که سرمایه

اجتماعی، بر فساد، اثر منفی و بر رشد اقتصادی، اثر مثبت دارد. انباشت سرمایه اجتماعی، آزادی اقتصادی، و رشد نیروی کار از طریق کاهش فساد، به‌عنوان محرک‌های رشد اقتصادی عمل می‌کنند و در مقابل، گسترش فساد، تبعیض، و نابرابری درآمدی، موانعی در مسیر انباشت سرمایه اجتماعی و رشد اقتصادی هستند. در واقع، این پژوهش به این نتیجه رسیده است که بین فساد و رشد اقتصادی، ارتباط معکوس معنادار، بین سرمایه اجتماعی و رشد اقتصادی، ارتباط مستقیم معنادار، و بین دو مقوله فساد و سرمایه اجتماعی، ارتباط معکوس معناداری وجود دارد؛ بنابراین، این سه مقوله لازم و ملزوم یکدیگرند و دولت‌ها می‌توانند با اتخاذ سیاست‌های کاهش فساد و نابرابری، سبب انباشت سرمایه اجتماعی شوند و به‌سوی هدف رشد اقتصادی گام بردارند.

۲-۱. پیشینه خارجی

سونسن^۱ (۲۰۰۳) در پژوهشی با عنوان «سرمایه اجتماعی، فساد، و رشد اقتصادی: اروپای غربی و شرقی»، این فرضیه را تأیید می‌کند که تمرکز قدرت در نظام سیاسی به دلیل انحصار قدرت بوروکرات‌ها، سبب فساد می‌شود و فساد نیز سبب کاهش و افول سرمایه اجتماعی خواهد شد. وی با استفاده از داده‌های اعتماد اینگلهارت (اعتماد تعمیم‌یافته و مشارکت مدنی براساس فرضیه پاتنام)، داده‌های ادراک فساد سازمان شفافیت بین‌الملل، و مقایسه جدول‌ها و میانگین وزنی فساد و اعتماد، به این نتیجه رسیده است که جوامع فاسدتر (جوامع اروپای شرقی)، سطح اعتماد (اعتماد تعمیم‌یافته و مشارکت مدنی) پایین‌تر و به‌لحاظ شاخص‌های اقتصادی‌ای مانند GDP، GNP، درآمد سرانه، ضریب جینی، و... نیز وضعیت نامطلوبی دارند.

ویک^۲ (۲۰۰۸) با روش اسنادی، مطالعات تطبیقی، و بررسی آماری وضعیت ۴۷ کشور از منظر سرمایه اجتماعی، بیان می‌کند که کشورهای کویت، پرو، و کنیا، از کمترین میزان سرمایه اجتماعی برخوردارند. در این بررسی مشخص شده است

1. Sevensen

2. Veyk

که بین تعداد وقوع جرم و میزان ادراک فساد بر سرمایه اجتماعی، ارتباط و تأثیر قوی‌ای وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که جوامعی که کمترین تعداد جرائم مختلف و کمترین میزان ادراک فساد را در بین مردمان خود داشته‌اند، دارای بالاترین سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن، مانند اعتماد، مشارکت، انسجام، همبستگی، صداقت، شفافیت، هنجارهای تعمیم‌یافته، آگاهی اجتماعی، و... نیز بوده‌اند. در این پژوهش به‌طور خاص ثابت شد که جرائم و زدوبندهای مالی کلان و ادراک روند رشوه و اختلاس - به‌ویژه در سطح مسئولان عالی‌رتبه - تأثیر بسیار منفی‌ای بر اعتماد، انسجام، و مشارکت اجتماعی عموم مردم خواهد داشت.

پوپووا و پودولیاکینا^۱ (۲۰۱۴) پژوهشی با عنوان «تأثیر فزاینده فساد بر نظام اجتماعی و رشد اقتصادی» ارائه داده‌اند. تحلیل آن‌ها از این نوع ارتباط و تأثیر بر جوامع متنوع اروپایی با مدل‌های اجتماعی مختلفی انجام شد. آنان جوامع اروپایی را به ۴ نوع مدل اجتماعی انگلوساکسون (لیبرال یا بورجی)، اسکاندیناویایی (سوسیال دموکرات، نوردیک یا نهادی)، قاره‌ای (محافظه‌کار یا بیسمارک) و مدیترانه‌ای (سوبسیدی یا کاتولیک) طبقه‌بندی کرده‌اند. نتایج کار آنان براساس روش‌های آماری همبستگی و تحلیل رگرسیون، مشخص کرد که در جوامع مختلف با مدل‌های اجتماعی متنوع، متغیر فساد، ارتباط و تأثیر منفی معناداری هم بر مؤلفه‌های نظام اجتماعی (شامل سازه‌های توسعه انسانی، سرمایه انسانی، توانمندسازی جنسیتی، هزینه آموزش و تحقیق و توسعه، میزان اشتغال، توسعه دموکراتیک، اعتماد و مشارکت اجتماعی) و هم بر رشد اقتصادی براساس شاخص‌های GDP و GNI داشته است.

ژینگ و جیه‌ای^۲ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «ارتباط و تأثیر ادراک فساد بر سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر دالیان چین)» با استفاده از روش پیمایش و تکنیک نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده با ۱۲۰۰ نفر مصاحبه کرده‌اند. آن‌ها ادراک فساد را بر مبنای چهار بعد فساد فردی خرد، فساد فردی کلان، فساد

1. Popova & Podolyakina

2. zhyng & jyhay

سیستمی، و فساد بین‌المللی و سرمایه اجتماعی را بر مبنای ۵ متغیر اعتماد، رابطه، مشارکت، نهادهای مدنی، و آگاهی اجتماعی بررسی و تجزیه و تحلیل کرده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که متغیر ادراک فساد و تمام ابعاد آن، ارتباط و تأثیر منفی معناداری بر متغیر سرمایه اجتماعی و به‌ویژه مؤلفه اعتماد اجتماعی دارد. در این بین، بعد ادراک فساد سیستمی، مخرب‌ترین تأثیر کل را بر سرمایه اجتماعی داشته است، زیرا بنا بر نتایج این پژوهش، فساد سیستمی، فساد را در جامعه به یک امر نهادینه‌شده و به‌نوعی عرف اجتماعی تبدیل می‌کند و در این صورت، موجب از بین رفتن اعتماد اجتماعی می‌شود، تمام روابط اجتماعی بر مبنای منفعت شخصی و سودطلبی شکل می‌گیرد، دیگر انگیزه‌ای برای مشارکت‌های مدنی باقی نمی‌ماند، و نوعی بی‌تفاوتی در مورد آگاهی از امور عمومی، اجتماعی، و سیاسی شکل می‌گیرد. همه این شرایط، سبب فروپاشی سرمایه اجتماعی در جامعه خواهد شد.

۲. چارچوب نظری پژوهش

۲-۱. ادراک فساد

متغیر «ادراک فساد» در این پژوهش، برگرفته از نظریه‌های برناردوس هوجس^۱، هایدن هایمر^۲، و دنیل ترایسمن^۳ است.

رویکرد برناردوس هوجس، تلفیق و ترکیبی از عوامل محیطی، ساختاری، و کلان با ویژگی‌ها و عوامل فردی، شخصی، و ادراکی است. وی در تحلیل عوامل ساختاری، ۴ نوع رویکرد نوع آرمانی وبری (بوروکراسی سازمان‌نیافته)، رویکرد کارکردگرا (منافع کسب‌شده از فساد)، رویکرد اقتصاد نهادی (انگیزه‌های فردی، کاربردی بودن، نفع شخصی، و عوامل سازمانی مربوطه) و رویکرد بوم‌شناسی (محیط، جامعه، اقتصاد، و سیاست) را با یکدیگر تلفیق می‌کنند (دوگراف و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۱۰-۳۰۹).

1. Bernardus Hoetjes

2. Heiden Heimer

3. Daniel Treisman

هوجس در تحلیل عوامل فردی و شخصی به تجربه‌های شخصی، احساس ناامنی، هویت شخصی، دوسویگی اخلاقی، و ادراک فساد می‌پردازد (دوگراف و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۰۹).

در این میان، او بر مقوله ادراک فساد، بیش از عوامل دیگر تأکید می‌کند و بر این نظر است که ادراک فساد بالا سبب خواهد شد که مردم، روابط اجتماعی را مبادله‌های سودمندانه تبعیض‌آمیزی تفسیر کنند که طی آن، عام‌گرایی جای خود را به خاص‌گرایی می‌دهد و اهداف عامی مانند قانون‌گرایی، امانت‌داری، شرافت کاری، رعایت موازین حرفه‌ای و تخصصی، وفاداری، تعهد، صداقت، شفافیت، حق‌طلبی، و... به دلیل اهداف خاصی مانند خویشاوندسالاری، رفاقت‌سالاری، ثروت، قدرت، نفوذ، اعتبار اجتماعی، و... قربانی می‌شوند (Hoetjes, 2002: 183).

افزون بر هوجس، پژوهشگران دیگری مانند هایدن هایمر و دنیل ترايسمن نیز به مقوله «ادراک فساد» و «نگرش به فساد» که می‌توان آن را «روان‌شناسی اجتماعی فساد» نامید، پرداخته‌اند و پیامدهای ویرانگر ادراک فساد بالا را حتی از خود فساد نیز بیشتر دانسته‌اند. هایدن هایمر، فساد را برمبنای افکار عمومی تعریف می‌کند. افکار عمومی بر اساس برداشتی که از فساد در جامعه وجود دارد، درباره مشروعیت نظام سیاسی و سرمایه اجتماعی عمودی قضاوت می‌کند و این قضاوت در مورد سرمایه اجتماعی عمودی بر سرمایه اجتماعی افقی و اعتماد و روابط اجتماعی خود مردم با یکدیگر نیز تأثیر می‌گذارد (Heiden Heimer, 2005: 38).

دنیل ترايسمن نیز در اثر معروف خود با عنوان «از ده سال پژوهش تجربی بین‌ملیتی، چه چیزی در مورد علل فساد آموخته‌ایم؟»، تلاش‌های انجام‌شده توسط جامعه‌شناسان، اقتصاددان‌ها، و دانشمندان علوم سیاسی را بررسی کرد تا تغییرات بین‌ملیتی ایجادشده در فساد را با استفاده از درجه‌بندی‌های ذهنی و برمبنای شاخص ادراک فساد تبیین کند. ترايسمن داده‌های ادراکی مربوط به فساد را با اطلاعات موجود در تجربه‌های واقعی فساد مقایسه کرده است (دوگراف و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۱۷).

وی بر این نظر است که «ادراک فساد» بالا سبب افزایش تجربه فساد واقعی و

گسترش و شیوع آن به شکل شبکه‌ای می‌شود و اعتماد و مشارکت اجتماعی و عمومی را تضعیف و فردگرایی، منفعت‌طلبی، و سود شخصی را ترویج می‌کند (Treisman, 2007: 18).

۲-۲. سرمایه اجتماعی

همان‌گونه که گفته شد، دیدگاه‌های موجود در مورد سرمایه اجتماعی به دو نوع رویکرد جامعه‌محور و نهادمحور تقسیم شده است که براساس پژوهش‌های تجربی انجام شده، رویکرد نهادمحور، نسبت به رویکرد جامعه‌محور، قدرت تبیین‌کنندگی بیشتری دارد. دیدگاه جامعه‌محور، برآمده از رویکرد رابرت پاتنام (۱۳۸۰) به تبیین کارآمدی دموکراسی در ایتالیا است که نزدیک دو دهه، پژوهش‌های بسیاری را درباره نقش سرمایه اجتماعی دامن زده است. رویکرد دوم، حاصل ایده‌هایی است که اگرچه به اهمیت رویکرد و مفاهیمی که پاتنام در جامعه‌شناسی وارد کرده است اذعان دارند، ولی تأکید وی بر مشارکت در شبکه‌های اجتماعی را ناقص دانسته و سرمایه اجتماعی را محصول کیفیت نهادها می‌انگارند (Rothstein, 2005: 45).

تبیین پاتنام بر این ایده استوار است که زندگی انجمنی، سبب شکل‌گیری اعتماد شخصی شده و این اعتماد شخصی به اعتماد اجتماعی می‌انجامد (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۱). پاتنام بر این نظر است که اعتماد اجتماعی در جوامع مدرن پیچیده، از دو منبع مرتبط، یعنی هنجارهای معامله متقابل و شبکه‌های مشارکت مدنی ناشی می‌شود (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۳). به این ترتیب، پاتنام به صراحت بر دستیابی به اعتماد اجتماعی و اعتماد نهادی از مسیر شکل‌گیری اعتماد شخصی در شبکه‌های مشارکت مدنی تأکید دارد (شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۸).

رویکرد نهادگرایی، ضمن صراحت داشتن در مورد اهمیت رویکرد جامعه‌محور به طور اعم و اندیشه پاتنام به طور اخص و نقشی که در ایجاد مطالعات سرمایه اجتماعی داشته است، نظریه‌ای را در نقد این رویکرد و اندیشه پاتنام پرورانده است. براساس رویکرد نهادگرایی، تغییر در میزان سرمایه اجتماعی در جامعه، ریشه در طراحی نهادهای سیاسی و مدیریتی آن دارد. عامل علی در این

مورد، درجه عام‌گرایی و فراگیری نهادها است، یعنی به هر میزان که رفتار نهادها بر زمینه‌ای عینی، بی‌طرفانه، بدون تبعیض، و عادلانه استوار باشد، سرمایه اجتماعی بیشتری را تولید خواهند کرد (روستاین، ۱۳۹۳: ۲۱۹). براساس این رویکرد، سرمایه اجتماعی باید در ارتباط با نهادهای رسمی و قانونی بررسی شود و مستقل از آن‌ها به وجود نمی‌آید. به نظر آن‌ها، قابلیت شهروندان برای توسعه اعتماد اجتماعی به شدت تحت تأثیر نهادهای دولتی و اجرایی و سیاست‌های آن‌ها است. این رهیافت به طور ضمنی بیان می‌کند که برای ایجاد سرمایه اجتماعی، نوعی مهندسی نهادی ضرورت دارد (Rothstein & Stolle, 2008: 2).

به نظر آنان، برداشت‌های افراد از نهادهای سیاسی کارآمد، عادل، و منصف، بر اعتماد نهادی افراد تأثیرگذار است و این اعتماد نهادی، سبب افزایش انواع دیگر اعتماد اجتماعی، مشارکت، انسجام، و مؤلفه‌های دیگر سرمایه اجتماعی خواهد شد. آنچه برای اعتماد نهادی مهم است، کارآمدی و عدالت این نهادها است. روی هم رفته، اگر شهروندان به کارآمدی و عدالت نهادها، به ویژه نظام قضایی و پلیس، اعتقاد داشته باشند، راحت‌تر به دیگران و محیط اعتماد می‌کنند. افزون‌براین، ارزیابی شهروندان از عملکرد و کارایی نهادهای دولتی و اجرایی‌ای که با آن‌ها تعامل دارند و بر زندگی‌شان مؤثرند نیز بر اعتماد به آن‌ها تأثیرگذار است. به طور خلاصه، فقدان اعتماد به نهادها، وجود فساد و رشوه‌خواری، و احساس ناامنی در مورد سازمان‌ها و نهادها، بر اعتماد نهادی افراد و در نتیجه، بر مؤلفه‌های دیگر سرمایه اجتماعی افراد تأثیر می‌گذارد (Rothstein & Stolle, 2008: 16-17).

آن‌ها چهار سازوکار علی‌تیین و ویژگی‌های نهادی و سرمایه اجتماعی را به شرح زیر مشخص کرده‌اند:

- الف) عدالت و کارآمدی نهادی بر برداشت فرد از امنیت خود تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، ترس از دیگران موجب بی‌اعتمادی به آن‌ها می‌شود؛
- ب) عدالت و کارآمدی نهادها، تعیین‌کننده برداشت فرد در مورد حافظان منافع عمومی است. اگر نهادها مورد اعتماد نباشند، مردم نیز مورد اعتماد فرد نخواهند بود؛

ج) عدالت و کارآمدی نهادها، نگرش در مورد رفتار شهروندان را شکل می‌دهد. اگر فرد، شاهد رواج رشوه‌خواری در بین شهروندان باشد، ممکن است خودش نیز برای برآوردن نیازهایش دست به چنین کاری بزند؛ به این ترتیب، اعتماد او به دیگران و نظام کاهش می‌یابد؛

د) ممکن است نهادها هنگام تماس مستقیم با شهروندان، موجب ایجاد تجربه تبعیض و بی‌عدالتی در آنها شوند؛ به عنوان مثال، نهادهای فاسد و ناعادل، موجب تجربه تبعیض و بی‌عدالتی می‌شوند که این امر به نوبه خود، تأثیر منفی‌ای بر اعتماد نهادی می‌گذارد (Rothstein & Stolle, 2008: 18).

۲-۳. ادراک فساد و سرمایه اجتماعی

چارچوب نظری این پژوهش، برگرفته از رویکرد نهادمحور در مورد سرمایه اجتماعی و همچنین، نظریه‌های روشتاین و استول است. آنها با قرار دادن رویکرد نهادمحور در برابر رویکرد جامعه‌محور رابرت پاتنام، فرانسیس فوکویاما، جیمز کلمن، پیر بوردیو، و... در پی وارونه کردن منطق علی در مورد سرمایه اجتماعی بوده‌اند. اگر رویکرد جامعه‌محور معتقد بود که سرمایه اجتماعی «از پایین» و بر مبنای چگالی زندگی انجمنی، شبکه‌های اجتماعی، روابط اجتماعی، و مشارکت‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی تولید می‌شود، آنها بر این نظر بودند که سرمایه اجتماعی نه «از پایین» بلکه «از بالا» تولید می‌شود. نکته مهم نهفته در تبیین نظریه روشتاین و استول، تأکید بر کارآمدی نهادی است. آنها با این توضیح، بر وجود رابطه بین ناکارآمدی نهادی، بی‌اعتمادی، و فساد تأکید می‌کنند. کارآمدی نهادی با کیفیت حکومت در ارتباط نزدیک با سیاست‌های ضدفساد است (Rothstein, 2012: 40). به نظر روشتاین، سرمایه اجتماعی بر اساس کیفیت نهاد حکومتی، به ویژه در مسئله مبارزه با فساد، تعیین می‌شود (Rothstein, 2012: 40). در واقع، این نظریه، سرمایه اجتماعی را به مقوله‌های کیفیت حکومت و فساد در نهادهای عمومی متصل می‌کند و بر این نظر است که این تلقی مردم از نهادهای سیاسی و خط‌مشی‌های آنان است که می‌تواند اعتماد و مشارکت را برانگیزاند. در این بین، آنها به نقش کلیدی اعتماد نهادی و تأثیر تعیین‌کننده‌ای که بر اعتماد

عمومی دارد، اشاره می‌کنند.

به نظر روستاین و استول، رابطه‌ای قوی بین ادراک فساد بالا و بی‌اعتمادی به نهادهای عمومی وجود دارد. این چرخه، «دام فساد» را تولید می‌کند و جوامع فاسد در این دام گرفتار می‌شوند؛ دامی که در آن فساد، فساد بیشتری به بار می‌آورد و جامعه را در یک چرخه و دور تسلسل قرار می‌دهد. این دام، مبارزه با فساد را دشوار می‌کند. در این صورت، اگر نهادهای عمومی فاسد سبب شوند مردم زندگی را فاسد تفسیر کنند، امکان رشد اعتماد اجتماعی وجود نخواهد داشت (روستاین، ۱۳۹۳: ۶۱). در این بین، آن‌ها به ساختار بوروکراسی و حکومت کلیتوکراسی^۱ (دزدسالاری) اشاره می‌کنند.

نخستین بار استانیسلاو آندرسکی^۲ اصطلاح کلیتوکراسی را در جامعه‌شناسی به کار برده است. کلیتوکراسی به دولت و ساختار نهادینی اشاره دارد که عامه مردم را فدای افزایش ثروت و قدرت سیاسی شخصی طبقه حاکم می‌کند. دزدسالاری معمولاً با اختلاس در بودجه‌های دولتی همراه است. حکومت و ساختار نهادی کلیتوکراسی، تأثیرات بسیار ویرانگری بر جامعه، اقتصاد سیاسی، و حقوق مدنی دارد و باعث الگوبرداری طبقات مختلف اجتماع از رؤسا و رهبران دزدسالار و سرایت فساد به طبقات دیگر جامعه نیز می‌شود؛ به گونه‌ای که فساد از بالا به پایین رخنه می‌کند و همچون غده سرطانی، سرتاسر جامعه را فرامی‌گیرد و مردم عادی، کارمندان، و کارگران، با مشاهده فسادها و اختلاس‌های کلان مسئولان و مدیران عالی‌رتبه، به فکر سوءاستفاده از موقعیت‌های اداری، کاری، و شخصی خود می‌افتند. چنین شرایطی، فساد را در جامعه به یک امر نهادینه‌شده و به‌نوعی عرف و هنجار اجتماعی تبدیل می‌کند و تمام روابط اجتماعی بر مبنای منفعت شخصی و اصالت سود شکل می‌گیرد.

روستاین و استول بر این نظرند که ادراک فساد عموم مردم از این دولت و ساختار نهادی، موجب فروپاشی اعتماد نهادی و به تبع آن، اعتماد عمومی،

1. Kleptocracy

2. Stanislaw Andreski

مشارکت، و انسجام اجتماعی و همچنین، مؤلفه‌های دیگر سرمایه اجتماعی می‌شود (Rothstein & Stolle, 2008: 39).

آنان یک سازوکار علی‌سبب‌بخشی را که مردم براساس آن، سه نوع استنباط متفاوت را بر مبنای ادراک فسادشان می‌سازند، مطرح کرده و تأثیر آن‌ها را بر اعتماد اجتماعی شرح داده‌اند.

۱. استنباط از مقامات دولتی: اگر مقامات دولتی در جامعه‌ای به جانبداری و فساد مشهور باشند، شهروندان معتقد خواهند شد که حتی افرادی که تحت الزامات قانونی برای خدمت به مردم هستند نیز قابل اعتماد نیستند و براین اساس، نتیجه‌گیری خواهند کرد که بیشتر مردم دیگر نیز قابل اعتماد نیستند.

۲. استنباط از کل مردم: شهروندان با مشاهده اداره‌های فاسد و جانبدار و توسل جستن بیشتر مردم جامعه از فساد، رشوه، و گونه‌های متنوع خویشاوندگرایی برای به دست آوردن آنچه احساس می‌کنند حق مسلمشان است، به این نتیجه می‌رسند که بیشتر مردم غیرقابل اعتماد هستند.

۳. استنباط از خویشان: شهروندان برای انجام کار در چنین جامعه‌ای مجبور به پرداخت رشوه، فساد، و خویشاوندگرایی می‌شوند، حتی اگر این اعمال را به لحاظ اخلاقی، نادرست بدانند؛ بنابراین، آن‌ها به این نتیجه می‌رسند که از آنجاکه خودشان نمی‌توانند قابل اعتماد باشند، سایر مردم نیز قابل اعتماد نخواهند بود (روستاین، ۱۳۹۳: ۲۰۷-۲۰۶).

۳. فرضیه‌های تحقیق

براساس آنچه پیش از این گفته شد و در راستای پاسخ‌گویی به پرسش پژوهش فرضیه‌هایی را مطرح کرده و به‌آزمون گذاشته‌ایم. فرضیه اصلی پژوهش این است که «به نظر می‌رسد ادراک فساد تأثیر معناداری بر سرمایه اجتماعی دارد». و فرضیه‌های فرعی عبارتند از اینکه:

- به نظر می‌رسد، ادراک فساد فردی خرد، تأثیر معناداری بر سرمایه اجتماعی دارد؛

- به نظر می‌رسد، ادراک فساد فردی کلان، تأثیر معناداری بر سرمایه اجتماعی

دارد؛

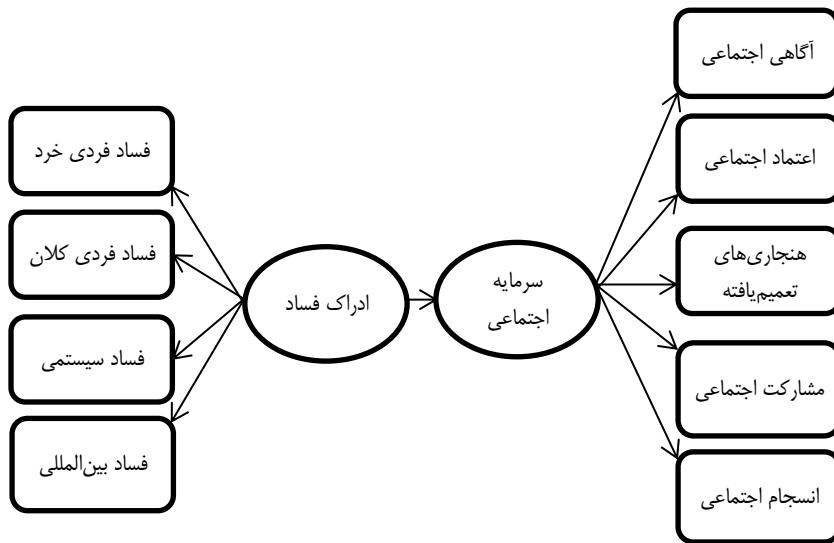
- به نظر می‌رسد، ادراک فساد سیستمی، تأثیر معناداری بر سرمایه اجتماعی

دارد؛

- به نظر می‌رسد، ادراک فساد بین‌المللی تأثیر معناداری بر سرمایه اجتماعی

دارد.

شکل ۱. الگوی نظری پژوهش

۴. روش تحقیق

در این مقاله که به روش پیمایش و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه انجام شده است، واحد تحلیل، فرد، و سطح تحلیل، خرد است و برای سنجش متغیر مستقل پژوهش، یعنی ادراک فساد، پرسش‌نامه استاندارد سازمان شفافیت بین‌المللی^۱ را به کار برده‌ایم. دفتر اصلی این سازمان غیردولتی در برلین واقع شده و در بیش از ۱۰۰ کشور، نمایندگی دارد و به‌طور سالیانه اقدام به انتشار شاخص ادراک فساد در بیش از ۱۷۰ کشور می‌کند. برای سنجش متغیر وابسته، یعنی سرمایه اجتماعی نیز

از پرسش‌نامه استاندارد پیمایش جهانی سرمایه اجتماعی^۱ استفاده کرده‌ایم. این پرسش‌نامه توسط نارایان و کسیدی^۲ و زیر نظر بانک جهانی و برنامه‌های کاهش فقر، طراحی و اجرا شده است؛ البته پژوهشگران این مقاله با استفاده از دیدگاه‌های استادان راهنما و مشاور و متخصصان دیگر این حوزه و همچنین، متناسب با موضوع پژوهش و شرایط و مختصات جامعه آماری تحقیق، تغییرات و اصلاحاتی را در هر دو نوع پرسش‌نامه استاندارد انجام داده‌اند. جامعه آماری این پژوهش، تمام ساکنان شهری بالای ۳۰ سال استان مازندران هستند که براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ تعدادشان ۱۰۸۵۵۳۰ نفر بوده است. در این پژوهش، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده کرده‌ایم؛ به این ترتیب که با توجه به گستردگی جغرافیایی استان مازندران، این استان به سه ناحیه شرقی، مرکزی، و غربی تقسیم شده است. از ناحیه شرقی، شهر ساری به‌عنوان مرکز استان، از ناحیه مرکزی، شهر آمل به‌عنوان یکی از قطب‌های اقتصادی، صنعتی، و تجاری استان و از ناحیه غربی، شهر چالوس به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شهرهای گردشگری استان، به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شده‌اند، که هر سه شهر از پرجمعیت‌ترین شهرهای استان و دارای مسائل اجتماعی فراوانی هستند و بیشترین نزدیکی اجتماعی، اقتصادی، و زیست‌محیطی را با شهرهای اطراف ناحیه خود دارند. در مرحله نخست، هر سه شهر را بر مبنای بلوک‌های سرشماری به سه خوشه شرقی، مرکزی، و غربی تقسیم‌بندی کردیم و سپس، از هر خوشه دو محله به‌صورت تصادفی انتخاب شدند. از شهر ساری در خوشه غربی، محله‌های راهبند و نعل‌بندان، در خوشه مرکزی، محله‌های سبزه‌میدان و چاله‌باغ، و در خوشه شرقی، محله‌های ششصدستگاه و کوی برق؛ از شهر آمل در خوشه غربی، محله‌های فرهنگ‌شهر و شادمحل، در خوشه مرکزی، محله‌های رضوانیه و دوران‌سر، و در خوشه شرقی، محله‌های هارون‌محله و ملت‌آباد؛ و از شهر چالوس، در خوشه غربی، محله‌های ساحل آرام و عرب‌خیل، در خوشه مرکزی، محله‌های رادیو دریا و گل‌سرخ، و

1. Global social capital survey (GSCS)

2. Narayan & Cassidy

در خوشه شرقی، محله‌های باغ‌پرور و زنده‌دل انتخاب شدند و در مرحله بعد، کوچه و بلوک ساختمانی به شکل تصادفی انتخاب شدند. حجم نمونه براساس فرمول کوکران محاسبه شد. براساس این فرمول، حجم نمونه پیشنهادی ۳۸۴ نفر بود، ولی با توجه به احتمال دریافت پرسش‌نامه‌های ناقص و برای بررسی تفصیلی و جامع‌تر، تعداد ۴۰۰ نمونه برای پژوهش انتخاب شدند.

۵. تعریف نظری و عملیاتی متغیرهای پژوهش

تعریف نظری و عملیاتی متغیرهای پژوهش در قالب جدول‌های زیر ارائه شده است.

جدول ۱. تعریف نظری و عملیاتی ادراک فساد

متغیر	ابعاد	تعریف نظری	تعریف عملیاتی
ادراک فساد	فساد فردی خرد	فسادی است که توسط فرد یا افراد محدود و خاصی انجام می‌شود، حالت برنامه‌ریزی شده‌ای ندارد، (RoseAckerman, 2010: 53) در سطوح پایین‌تر جامعه رخ می‌دهد، و منافع کسب‌شده از آن، ارزش مالی اندکی دارد (Sampord, 2007: 9).	میزان ارزیابی و تصور مردم از عدم صداقت در معامله، پرداخت‌های زیرمیزی، تبعیض، خویشاوندسالاری، پارتی‌بازی، فرار مالیاتی، کم‌کاری، تضییع حقوق دیگران، و... توسط کارمندان خرد و میانی سازمان‌ها و اداره‌های مختلف، کارگران، فروشندگان، کسبه، بازاریان، مشاوران املاک، بنگاه‌ها، واسطه‌ها، و خود مردم.
	فساد فردی کلان	فسادی است توسط فرد یا افراد محدود و خاصی انجام می‌شود، حالت برنامه‌ریزی شده‌ای ندارد (RoseAckerman, 2010: 53) در میان بالاترین سطوح مدیریتی یک کشور و در مورد طرح‌ها و برنامه‌های بزرگ دولتی و حکومتی رخ می‌دهد، و شامل مبالغ و اموال هنگفتی است (Sampord, 2007: 9).	میزان ارزیابی و تصور مردم از میزان اختلاس، رشوه، تبعیض، خویشاوندسالاری، آقازادگی، پارتی‌بازی، حقوق نجومی، فرار مالیاتی، زمین‌خواری، و... در سطح کلان جامعه و توسط مسئولان و مدیران عالی‌رتبه.
	فساد سیستمی	فسادی است که شیوع گسترده و حالت ساختاری، نهادی، شبکه‌ای، و برنامه‌ریزی شده‌ای دارد (RoseAckerman, 2010: 54). در این نوع فساد، اعمال، روابط، و معاوضه‌های فسادآمیز، به هنجار و قانون تبدیل می‌شود؛ به‌گونه‌ای که کسانی که ملتزم به اعمال فسادآمیز هستند به‌جای مجازات، مورد تشویق و پاداش قرار می‌گیرند و کسانی که ملتزم به اعمال فسادآمیز نیستند، به‌جای پاداش، مورد تنبیه و مجازات قرار می‌گیرند (دادخانی، ۱۳۹۰: ۱۰۵). در این نوع	میزان ارزیابی و تصور مردم از عدالت و احقاق حق در دستگاه قضا و نیروی انتظامی، جدیت و عزم راسخ برای مبارزه با فساد و مفاسد اقتصادی، رسیدن به هدف از طریق اعمال فاسد، نرسیدن به هدف از طریق اعمال قانونی، رانت اطلاعات، کسب ثروت بادآورده از طریق رانت و نزدیکی به مراکز قدرت، لابی و نفوذ سرمایه‌داران در سیاستگذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌ها، میزان

<p>جامع‌نگری طبقات اجتماعی مختلف در قوانین و سیاست‌گذاری‌ها، میزان گردش قدرت بر اساس اصل شایسته‌سالاری، و....</p>	<p>فساد، دستگاه‌های قانون‌گذار و مبارزه‌کننده با فساد (مانند دستگاه قضائی، نیروی انتظامی، دیوان محاسبات، سازمان بازرسی، سازمان حسابرسی و...) دچار فساد می‌شوند؛ یعنی عواملی که باید با فساد مبارزه کنند و علیه آن قوانینی را وضع و اجرا نمایند نیز، خود دچار فساد شده‌اند (توکلی، ۱۳۹۵: ۱۲۳).</p>	
<p>میزان ارزیابی و تصور مردم از قاچاق کالا، ترجیح منافع دلالت‌واردات بر منافع تولیدکنندگان داخلی، ترجیح منافع گروهی و شخصی بر منافع ملی در قراردادهای بین‌المللی، خروج غیرقانونی سرمایه‌ها از کشور، و....</p>	<p>فسادی است که در خارج از مرزهای جغرافیایی یک کشور، ولی در ارتباط با آن کشور و همچنین در تعاملات و مبادلات خارجی روی می‌دهد (shams, 2007: 90).</p>	<p>فساد بین‌المللی</p>

جدول ۲. تعریف نظری و عملیاتی سرمایه اجتماعی شناختی

تعریف عملیاتی	تعریف نظری	خرده‌مؤلفه‌ها	مؤلفه‌ها	بعد	متغیر
<p>میزان اعتماد به اعضای خانواده، فامیل و خویشاوندان، دوستان، همکاران یا همکلاسی‌ها، و همسایگان</p>	<p>به‌معنای اعتماد به افراد آشنا و اشخاصی که بیشتر با آنان در ارتباط هستند و روابط چهره‌به‌چهره دارند، است (امیرکافی، ۱۳۸۰: ۱۴).</p>	<p>بین فردی</p>			
<p>میزان اعتماد به همشهری‌ها، هم‌استانی‌ها، مردم (سایر ایرانیان)</p>	<p>به‌معنای داشتن اطمینان و گمان نیک به مردم و افراد جامعه (غریبه‌ها) جدا از وابستگی آن‌ها به گروه‌های سنی، جنسی، فامیلی، دوستانه، قومی، و قبیله‌ای است (افشانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۶).</p>	<p>تعمیم‌یافته</p>			
<p>میزان اعتماد به مدیران دولتی، سیاستمداران، بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی، صداوسیما، دادگستری، روحانیت، پلیس و نیروی انتظامی، معلمان، استادان دانشگاه، پزشکان، بازاریان، مشاوران املاک و بنگاه‌ها، و....</p>	<p>به‌معنای اعتماد مردم یک جامعه به نهادها، سازمان‌ها، و صنف‌های شغلی، حرفه‌ای، و تخصصی است (ذاکری همامانه، ۱۳۹۰: ۲۰۸).</p>	<p>نهادی</p>	<p>اعتماد اجتماعی</p>	<p>تجربه و</p>	<p>سرمایه اجتماعی</p>
<p>میزان بی‌اعتمادی به هرکس در وضعیت کنونی جامعه، میزان دورویی و ریا در جامعه، وسواس در انتخاب دوست و شریک، اطمینان داشتن از سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت در جامعه، بی‌عدالتی در محیط اجتماعی، و....</p>	<p>به میزان ریسک‌پذیری و قابل‌اطمینان دانستن جامعه و محیط زندگی می‌گویند (ذاکری همامانه، ۱۳۹۰: ۲۰۸).</p>	<p>اعتماد محیطی</p>			

<p>میزان اختصاص وقت روزانه به مطالعه کتاب، روزنامه و مجلات، اینترنت، شبکه‌های اجتماعی مجازی، میزان آگاهی از مهم‌ترین مسائل روز کشور و شهر محل سکونت و مقدار اطلاعات عمومی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی</p>	<p>به میزان اطلاعات عمومی مردم در مورد امور سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مهم‌ترین مسائل روز کشور و شهر محل سکونت گویند.</p>	-	<p>آگاهی اجتماعی</p>		
<p>چگونگی ارزیابی شهروندان از رعایت ارزش‌هایی مانند راست‌گویی، گذشت و فداکاری، انصاف و رعایت عدالت، قانون‌گرایی، پرهیز از تقلب، و تعاون و همیاری مردم.</p>	<p>به رعایت ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، اخلاقی و قانونی توسط مردم گویند.</p>	-	<p>هنجارهای تعمیم‌یافته</p>		

جدول ۳. تعریف نظری و عملیاتی سرمایه اجتماعی ساختاری

تعریف عملیاتی	تعریف نظری	خرده‌مؤلفه‌ها	مؤلفه‌ها	بعد	متغیر
<p>میزان ارتباط و عضویت در احزاب سیاسی، سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO)، انجمن‌های خیریه، علمی، فرهنگی، هنری، ورزشی و تفریحی، مذهبی، صندوق قرض‌الحسنه دوستانه یا خانوادگی، و...</p>	<p>به مشارکت افراد در انجمن‌ها، سازمان‌ها، صنف‌ها، و گروه‌های مختلف گویند.</p>	<p>انجمنی</p>	<p>مشارکت اجتماعی</p>	<p>ساختاری</p>	<p>سرمایه اجتماعی</p>
<p>میزان انجام و تمایل به کار داوطلبانه برای دیگران، میزان تمایل به کمک مالی برای تشکیل یک گروه خیریه، فرهنگی، ورزشی، و... میزان همکاری و مشارکت داوطلبانه افراد برای حل مشکلات حاد اعضای خانواده، فامیل و خویشاوندان، دوستان، و...</p>	<p>به نوعی از مشارکت افراد گویند که با میل، خواست، و اراده خود آن‌ها و بدون درخواست کمک از طرف مقابل به وجود می‌آید و حالت تحمیلی ندارد.</p>	<p>داوطلبانه</p>			
<p>میزان گوش دادن به درد دل‌ها، مسائل و مشکلات افراد، سعی در کمک به حل آن‌ها، قرض دادن پول یا ضمانت مالی، عیادت در مواقع بیماری، خیرات، و...</p>	<p>به گونه‌ای از مشارکت می‌گویند که حالت هم‌دردی، هم‌دلی، تعاون، همیاری و کمک دارد.</p>	<p>همیارانه</p>			
<p>میزان روابط صمیمانه افراد، احساس دوستی، همبستگی با اعضای خانواده، فامیل و خویشاوندان، دوستان، و... امیدوار بودن به کمک افراد و گروه‌های یادشده در مواقع بحرانی و اضطراری، و...</p>	<p>به حفظ وحدت گروه و تطابق و هم‌نوایی با عناصر وحدت‌بخش آن گویند که باعث همبستگی و احساس مسئولیت متقابل بین اعضای آن می‌شود (فرزانه و رضائی، ۱۳۹۱: ۱۱۶).</p>	-	<p>انسجام اجتماعی</p>		

۶. اعتبار و پایایی پژوهش

در این پژوهش، هر سه نوع اعتبار صوری، تجربی، و سازه به کار رفته و سعی شده است در تدوین پرسش نامه و ابزار سنجش پژوهش از دیدگاه‌های استادان راهنما و مشاور و سایر متخصصان و کارشناسان این حوزه (اعتبار صوری) استفاده شود. همچنین، نتایج و یافته‌های پژوهش با پیشینه پژوهش‌های داخلی و خارجی (اعتبار تجربی) و چارچوب نظری مقاله (اعتبار سازه) مقایسه و تطبیق داده شد. برای تعیین پایایی تحقیق از ضریب آلفای کرونباخ - که از مناسب‌ترین روش‌های محاسبه پایایی است - استفاده شد که نتایج آن در جدول ۴ به‌ازای هر متغیر آمده است. بالاتر بودن میزان آلفای کرونباخ تمام متغیرها از ۰/۷۰، نشان‌دهنده پایایی گویه‌های سنجش تمام متغیرهای پژوهش است.

جدول ۴. پایایی متغیرهای پژوهش

میزان آلفا	تعداد گویه‌ها	نام متغیرها
۰/۸۹	۱۰	ادراک فساد خرد
۰/۸۷	۷	ادراک فساد کلان
۰/۸۴	۹	ادراک فساد سیستمی
۰/۷۷	۴	ادراک فساد بین‌المللی
۰/۷۹	۱۱	آگاهی اجتماعی
۰/۹۰	۴۴	اعتماد اجتماعی
۰/۷۴	۵	هنجارهای تعمیم‌یافته
۰/۸۶	۲۵	مشارکت اجتماعی
۰/۸۲	۱۵	انسجام اجتماعی

۷. یافته‌های پژوهش

۷-۱. یافته‌های توصیفی

متغیرهای زمینه‌ای: در این پژوهش از شش متغیر زمینه‌ای استفاده کرده‌ایم که توصیف آماری آن‌ها به شرح زیر است:

به لحاظ جنسیت، ۵۰ درصد پاسخ‌گویان، مرد و ۵۰ درصد، زن بوده‌اند. میانگین سنی پاسخ‌گویان ۴۱/۱۷ سال و حداقل سن آن‌ها ۳۰ و حداکثر سن ۸۰ سال بود. به لحاظ وضعیت تأهل، ۳۷/۵ درصد مجرد و ۶۲/۵ درصد متأهل، به لحاظ

میزان تحصیلات، ۱/۲ درصد بی سواد، ۲/۸ درصد ابتدایی، ۳/۸ درصد سیکل، ۱۵/۸ درصد دیپلم، ۵/۳ درصد فوق دیپلم، ۴۴ درصد لیسانس، ۲۱/۸ درصد فوق لیسانس، و ۵/۳ درصد دارای تحصیلات دکترا و بالاتر بوده‌اند، که کمترین فراوانی را افراد بی سواد و بیشترین فراوانی (مد) را افراد دارای تحصیلات لیسانس تشکیل داده‌اند. به لحاظ وضعیت شغلی، ۴/۲ درصد تولیدی، ۲۵/۵ درصد تجاری، ۴۳/۵ درصد خدماتی، ۱۹ درصد خانه دار، ۲ درصد محصل، ۱ درصد ازکارافتاده، و ۴/۸ درصد نیز بیکار بوده‌اند که کمترین فراوانی را افراد ازکارافتاده و بیشترین فراوانی (مد) را افراد دارای مشاغل خدماتی به خود اختصاص داده‌اند. میانگین درآمد ماهیانهٔ خانوار پاسخ‌گویان ۳/۲۳۷/۱۵۰ تومان، حداقل درآمد ماهیانه آن‌ها ۱/۰۰۰/۰۰۰ تومان و حداکثر آن ۱۴/۰۰۰/۰۰۰ تومان بوده است.

متغیرهای اصلی: توصیف آماری ادراک فساد و سرمایه اجتماعی و متغیرهای تشکیل‌دهندهٔ آن‌ها براساس یک شاخص مرکزی (میانگین) و دو شاخص پراکندگی (انحراف معیار و دامنه تغییرات) در جدول ۵ ارائه شده است. تمام متغیرها در دامنه ۵-۱ نمره‌گذاری شده‌اند.

جدول ۵. یافته‌های توصیفی متغیرهای اصلی

شاخص‌ها	متغیرها	میانگین	انحراف معیار	دامنه تغییرات
ادراک فساد	ادراک فساد خرد	۳/۴۹۲	۰/۰۷۹۸	۴
	ادراک فساد کلان	۳/۴۷۰	۰/۰۷۸۲	۳/۷۶
	ادراک فساد سیستمی	۳/۴۵۶	۰/۰۷۶۴	۳/۶۶
	ادراک فساد بین‌المللی	۳/۱۸۵	۱/۰۱۶	۴
	ادراک فساد کل	۳/۴۰۱	۰/۰۶۰۵	۳/۰۹
سرمایه اجتماعی	آگاهی اجتماعی	۲/۲۳۶	۰/۰۷۰۵	۴
	اعتماد اجتماعی	۱/۸۶۴	۰/۰۷۰۹	۴
	هنجارهای تعمیم‌یافته	۲/۸۴۴	۰/۰۶۲۵	۳/۶۷
	مشارکت اجتماعی	۲/۸۸۱	۰/۰۶۸۴	۴
	انسجام اجتماعی	۲/۹۲۷	۰/۰۶۶۲	۴
	سرمایه اجتماعی	۲/۵۵۰	۰/۰۴۶۷	۳/۱۲

همان‌گونه که داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد، ادراک فساد و تمام ابعاد آن، در سطح بالاتر از متوسط و سرمایه اجتماعی و تمام مؤلفه‌هایش در سطح پایین‌تر از متوسط قرار دارند. در بین ابعاد ادراک فساد، بالاترین ادراک به بعد فساد خرد

(۳/۴۹۲) و پایین‌ترین آن به بعد فساد بین‌المللی (۳/۱۸۵) اختصاص داشته است. در بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بالاترین میانگین به متغیر انسجام اجتماعی (۲/۹۲۷) و پایین‌ترین آن به متغیر اعتماد اجتماعی (۱/۸۶۴) مربوط بوده است.

۷-۲. یافته‌های تبیینی

۷-۲-۱. بررسی پیش‌فرض‌های آماری پژوهش

یکی از پیش‌فرض‌های بسیار مهم برای انجام آزمون‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل رگرسیون، و مدل‌سازی معادلات ساختاری، «توزیع نرمال متغیر وابسته» است.

زمانی که حجم نمونه پژوهش، بالاتر از ۳۰۰ نفر باشد، برای آزمون توزیع نرمال متغیر وابسته می‌توان از شاخص‌های چولگی^۱ و کشیدگی^۲ استفاده کرد. چنانچه چولگی آن کمتر از قدر مطلق ۲ و کشیدگی آن کمتر از قدر مطلق ۷ باشد، توزیع داده‌های متغیر وابسته، نرمال است (Young kim, 2013: 53).

در این پژوهش نیز به این سبب که حجم نمونه ۴۰۰ نفر بوده است، با به‌کارگیری نرم‌افزار SPSS از همین شاخص‌ها برای بررسی توزیع نرمال متغیر وابسته، استفاده شده و نتایج به‌دست‌آمده در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶. میزان چولگی و کشیدگی متغیر وابسته

نام متغیر	Skewness چولگی	Kurtosis کشیدگی
سرمایه اجتماعی	۰/۴۰۶	۰/۳۱۵

همان‌گونه که داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد، چون میزان چولگی متغیر سرمایه اجتماعی بسیار کمتر از و میزان کشیدگی آن بسیار کمتر از است، توزیع داده‌های متغیر وابسته، نرمال بوده است.

۷-۲-۲. ارتباط متغیرهای مستقل با سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

چون سطح سنجش متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش از نوع فاصله‌ای بود، برای

1. Skewness

2. Kurtosis

آزمون روابط بین متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده کرده‌ایم که نتایج آن در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷. ضریب همبستگی پیرسون میان متغیرهای مستقل با سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن

متغیرهای مستقل	متغیرهای وابسته		سرمایه اجتماعی	آگاهی اجتماعی	اعتماد اجتماعی	هنجارهای تعمیم‌یافته	مشارکت اجتماعی	انسجام اجتماعی
	ضریب همبستگی	آماره‌ها						
ادراک فساد خرد	ضریب همبستگی	-۰/۴۵	-۰/۳۲	-۰/۳۲	-۰/۲۳	-۰/۳۲	-۰/۳۶	-۰/۳۱
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
ادراک فساد کلان	ضریب همبستگی	-۰/۴۹	-۰/۴۱	-۰/۳۲	-۰/۳۵	-۰/۳۰	-۰/۳۳	-۰/۳۳
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
ادراک فساد سیستمی	ضریب همبستگی	-۰/۵۲	-۰/۳۲	-۰/۳۸	-۰/۴۱	-۰/۳۱	-۰/۳۸	-۰/۳۸
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
ادراک فساد بین‌المللی	ضریب همبستگی	-۰/۲۳	-۰/۱۹	-۰/۱۰	-۰/۲۳	-۰/۱۲	-۰/۱۷	-۰/۱۷
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱
ادراک فساد کل	ضریب همبستگی	-۰/۵۷	-۰/۴۲	-۰/۳۴	-۰/۴۴	-۰/۳۶	-۰/۴۰	-۰/۴۰
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

همان‌گونه که داده‌های جدول ۷ نشان می‌دهد، ارتباط و همبستگی ادراک فساد و تمام ابعاد آن با سرمایه اجتماعی و تمام مؤلفه‌هایش، همگی در جهت منفی و معکوس، معنادار و تأیید شدند. بالاترین ارتباط را پس از ادراک فساد کل، به ترتیب ابعاد ادراک فساد سیستمی، کلان، خرد، و بین‌المللی بر سرمایه اجتماعی داشته‌اند.

۷-۲-۳. تحلیل رگرسیون

برای بررسی تأثیرات متغیرهای مستقل اصلی، پیش‌بینی، و تبیین متغیر وابسته، از

روش رگرسیون خطی چندگانه/چندمتغیره^۱ و روش هم‌زمان^۲ استفاده کرده‌ایم که نتایج و توضیحات آن در قالب جدول‌های زیر ارائه شده است.

جدول ۸. خلاصه مدل و تحلیل واریانس رگرسیون

ضریب همبستگی چندگانه R	ضریب تعیین R ²	ضریب تعیین تعدیل شده R ² adj	توان آزمون F	سطح معناداری Sig	آزمون دوربین-واتسون Durbin-Watson
۰/۵۹۵	۰/۳۵۵	۰/۳۴۸	۵۴/۲۴۳	۰/۰۰۰	۱/۵۲

جدول ۹. ضرایب تأثیر رگرسیونی

آماره‌های هم‌خطی		سطح معناداری sig	اهمیت نسبی هر متغیر t	ضرایب تأثیر رگرسیونی استاندارد شده		مدل Model	
VIF	Tolerance			Beta	خطای استاندارد B		
		۰/۰۰۰	۴۱/۰۱۷	۰/۱۰۸	۴/۴۱۷	(Constant)	
۱/۶۱۸	۰/۶۱۸	۰/۰۰۰	-۲/۶۹۴	-۰/۱۳۹	-۰/۰۳۰	-۰/۰۸۱	ادراک فساد خرد
۱/۵۸۶	۰/۶۳۱	۰/۰۰۰	-۴/۷۷۴	-۰/۲۴۳	-۰/۰۳۰	-۰/۱۴۴	ادراک فساد کلان
۱/۶۴۶	۰/۶۰۸	۰/۰۰۰	-۵/۶۸۵	-۰/۲۹۵	۰/۰۳۲	-۰/۱۷۹	ادراک فساد سیستمی
۱/۰۷۱	۰/۹۲۴	۰/۰۳۹	-۲/۰۵۴	-۰/۰۸۶	۰/۰۱۹	-۰/۰۳۹	ادراک فساد بین‌المللی

یکی از پیش‌فرض‌های مهم تحلیل رگرسیون، فقدان رابطه هم‌خطی بالا بین متغیرهای مستقل است، زیرا میزان ضریب تعیین (R^2) را به‌طور جعلی بالا می‌برد، که در جدول ضرایب رگرسیونی بالا، از طریق آماره‌های تولرانس و VIF ارزیابی و سنجیده شده است. نزدیک بودن میزان تولرانس هر چهار متغیر مستقل به عدد ۱ و کمتر بودن VIF آن‌ها از ۲، نشان‌دهنده نبودن هم‌خطی بین متغیرهای مستقل است. یکی دیگر از پیش‌فرض‌های مهم تحلیل رگرسیون، استقلال خطاها (تفاوت بین مقادیر واقعی و مقادیر پیش‌بینی شده از طریق معادله رگرسیون) از یکدیگر است که به‌وسیله آزمون دوربین-واتسون بررسی شد و قرار گرفتن آن در بازه ۱/۵ تا ۲/۵ در این مدل، نشان‌دهنده استقلال بودن خطاها از یکدیگر است. در جدول خلاصه مدل و تحلیل واریانس رگرسیون، میزان F در سطح اطمینان بیش از ۹۹ درصد و سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ معنادار شده است که نشان‌دهنده معناداری و

1. Multiple Linear Regression

2. Enter Method

تصادفی نبودن مدل متغیرهای پژوهش است. همچنین، ضریب تعیین (R^2) برابر $0/355$ است که نشان می‌دهد، مجموعه متغیرهای مستقل، بدون وجود هم‌خطی بالا، $35/5$ درصد از واریانس و تغییرات متغیر وابسته را تبیین و پیش‌بینی می‌کنند که مقدار مناسبی است. براساس مقادیر Beta، تأثیر تمام متغیرهای مستقل به لحاظ آماری معنادار شده است. بالاترین مقدار بتا به ترتیب متعلق به ابعاد ادراک فساد سیستمی، کلان، خرد، و بین‌المللی بوده است.

۷-۲-۴. مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM)

مدل‌سازی معادلات ساختاری، یکی از فنون تحلیل چندمتغیری بسیار نیرومند از خانواده رگرسیون چندمتغیری، و به بیان دقیق‌تر، بسط مدل خطی کلی است که به پژوهشگران امکان می‌دهد، مجموعه‌ای از معادلات رگرسیون را به گونه‌ای هم‌زمان مورد آزمون قرار دهند (هومن، ۱۳۹۰: ۱۱).

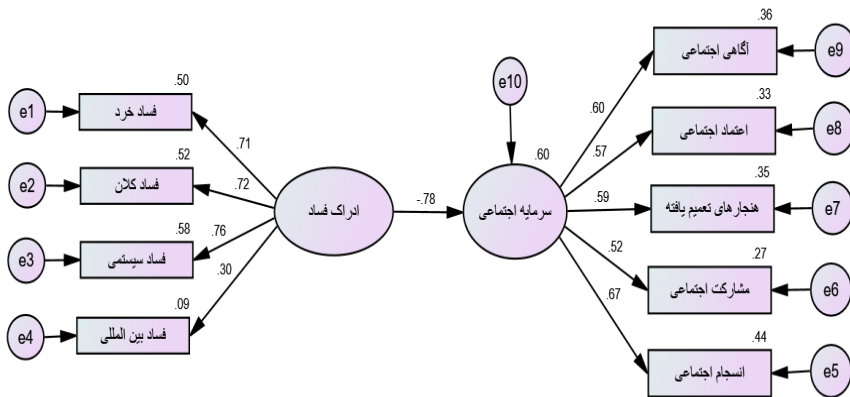
مدل‌سازی معادلات ساختاری از سه بخش تشکیل شده است:

۱. تحلیل عامل: روابط بین متغیرهای پنهان (مکنون) با متغیرهای آشکار؛
۲. تحلیل مسیر: تأثیر متغیرهای پنهان مستقل بر یکدیگر و بر متغیر پنهان وابسته؛

۳. سطح خطای سنجش: در این روش، به‌ازای هر متغیر آشکار و هر متغیر پنهان وابسته، یک سطح خطای سنجش داریم.

در این پژوهش، مدل‌سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار Amos ارزیابی و سنجیده شد که نتایج آن در شکل ۲ ارائه شده است.

شکل ۲. مدل سازی معادلات ساختاری

$X^2=63.176$ $D.F=26$ $X^2/D.F=2.430$ $RMSEA=.060$ $CFI=.958$ $NFI=.932$

همان گونه که شاخص های برازش زیر مدل نشان می دهد، نسبت $X^2/D.F$ کمتر از ۳، میزان شاخص $RMSEA$ کمتر از $0/08$ ، و میزان شاخص های CFI و NFI بالاتر از $0/90$ است که همگی نشان دهنده برازش مطلوب و قابل قبول مدل است. میزان R^2 در این مدل $0/60$ است که نشان می دهد، مجموعه متغیرهای مستقل، 60 درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده اند که مقدار مناسبی است. همچنین، در مدل متغیر پنهان بیرونی، یعنی ادراک فساد، با ضریب $Beta = -0.78$ بر سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر پنهان درونی تأثیر منفی و معکوسی می گذارد که تأثیری بسیار قوی است.

در جدول ۱۰ نسبت بحرانی و سطح معناداری برای تمام مسیر تأثیر بین متغیرهای موجود در مدل —چه در تحلیل عامل (مدل های اندازه گیری) و چه در تحلیل مسیر (مدل ساختاری)— آمده است، که چون میزان $C.R$ برای تمام مسیرها بیشتر از $1/96+$ و کمتر از $1/96-$ است، تمام تأثیرات، معنادار شده است.

جدول ۱۰. نسبت بحرانی و سطح معناداری

P	C.R	مسیر تأثیر متغیرها
۰/۰۰۰	-۹/۴۹۵	ادراک فساد ← سرمایه اجتماعی
۰/۰۰۰	۱۲/۰۵۰	ادراک فساد ← فساد کلان
۰/۰۰۰	۱۲/۴۶۴	ادراک فساد ← فساد سیستمی
۰/۰۰۰	۵/۳۶۰	ادراک فساد ← فساد بین‌المللی
۰/۰۰۰	۹/۲۵۴	سرمایه اجتماعی ← اعتماد اجتماعی
۰/۰۰۰	۹/۵۱۵	سرمایه اجتماعی ← هنجارهای تعمیم‌یافته
۰/۰۰۰	۸/۵۸۴	سرمایه اجتماعی ← مشارکت اجتماعی
۰/۰۰۰	۹/۶۷۶	سرمایه اجتماعی ← انسجام اجتماعی

در جدول ۱۱ تعداد دیگری از شاخص‌های برازش مدل ارائه شده‌اند که همگی در دامنه قابل قبول قرار دارند و براساس این شاخص‌ها نیز مدل، برازش مطلوب و قابل قبولی دارد.

جدول ۱۱. شاخص‌های برازش کلی مدل

تفسیر	دامنه قابل قبول	میزان	معادل لاتین	شاخص‌های برازش
مطلوب	۰ تا ۰/۰۸	۰/۰۲۱	RMR	ریشه میانگین مربعات باقی‌مانده
مطلوب	۰/۹۰ تا ۱	۰/۹۴۲	TLI	شاخص توکر-لویس
مطلوب	۰/۹۰ تا ۱	۰/۹۰۵	RFI	شاخص برازش نسبی
مطلوب	۰/۹۰ تا ۱	۰/۹۵۹	IFI	شاخص برازش افزایشی
مطلوب	۰/۹۰ تا ۱	۰/۹۶۶	GFI	شاخص نیکویی برازش
مطلوب	۰/۹۰ تا ۱	۰/۹۴۱	AGFI	شاخص نیکویی برازش اصلاح‌شده
مطلوب	۰/۵۰ تا ۱	۰/۵۵۸	PGFI	شاخص نیکویی برازش مقتصد
مطلوب	۰/۵۰ تا ۱	۰/۶۷۳	PNFI	شاخص برازش هنجار شده مقتصد
مطلوب	۰/۵۰ تا ۱	۰/۶۹۲	PCFI	شاخص برازش تطبیقی مقتصد

نتیجه‌گیری

براساس بسیاری از پژوهش‌ها و نظریه‌های جامعه‌شناسی، اقتصاد، علوم سیاسی، مدیریت، و...، سرمایه اجتماعی، مهم‌ترین و راهبردی‌ترین سرمایه هر جامعه‌ای در مسیر تحقق توسعه به‌شمار می‌آید. بر مبنای ادبیات نظری سرمایه اجتماعی، دو نوع رویکرد جامعه‌محور و نهادمحور برای تبیین آن وجود دارد که پژوهش‌های مختلف، قدرت تبیین‌کنندگی رویکرد نهادمحور را بیشتر از رویکرد جامعه‌محور ارزیابی کرده‌اند (شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۱-۶۰).

بسیاری از نظریه‌پردازان، از جمله روشتاین، استول، اوفه، لوی، برمن، و... بر

این نظرند که یکی از مهم‌ترین متغیرها و مؤلفه‌های نهادی، مقوله ادراک فساد توسط مردم است که در این پژوهش، ارتباط و تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی سنجش و بررسی شد. در بخش یافته‌های توصیفی مشخص شد که میانگین ادراک فساد و تمام مؤلفه‌های آن (فساد خرد، فساد کلان، فساد سیستمی، و فساد بین‌المللی) در سطح بالا و میانگین سرمایه اجتماعی و تمام متغیرهایش (آگاهی اجتماعی، اعتماد اجتماعی، هنجارهای تعمیم‌یافته، مشارکت اجتماعی، و انسجام اجتماعی) در سطح پایینی قرار دارند. در بخش یافته‌های تبیینی، ارتباط و تأثیر منفی و معکوس ادراک فساد و تمام ابعاد آن بر سرمایه اجتماعی، تأیید شد، یعنی هرچه میزان ادراک فساد و تمام ابعاد آن افزایش یابد، به تبع آن، سرمایه اجتماعی و تمام متغیرهایش نیز کاهش می‌یابد. این یافته، نتیجه پژوهش‌های سونسن (۲۰۰۳)، ویک (۲۰۰۸)، پوپووا و پودولیاکینا (۲۰۱۴)، ژپینگ و جیه‌ای (۲۰۱۷)، منصوریان و قدرتی (۱۳۸۸)، شعبانی و سلیمانی (۱۳۸۹)، شارع‌پور، فاضلی، و اقراریان (۱۳۹۱) و صیادزاده و علمی (۱۳۹۲) را تأیید می‌کند. همچنین، نتایج این پژوهش، تأییدکننده چارچوب نظری پژوهش، مبنی بر قدرت تبیین‌کنندگی بالای رویکرد نهادمحور در مورد سرمایه اجتماعی است که برآمده از نظریه‌های روستاتین و استول بود. آن‌ها بر این نظر بودند که سرمایه اجتماعی نه «از پایین»، که «از بالا» تولید می‌شود و در این بین، مهم‌ترین متغیر تأثیرگذاری که باعث تخریب سرمایه اجتماعی از بالا می‌شود را، وجود ادراک فساد بالا در ابعاد مختلف می‌دانستند که یافته‌های این پژوهش نیز آن را تأیید می‌کند.

پیشنهادها

بر مبنای نتایج این پژوهش، برای کاهش فساد و ادراک آن و ارتقای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. مدیریت و کنترل تعارض منافع^(۱) به عنوان یکی از ریشه‌های اصلی فساد؛
۲. حذف بسترها و مقابله با روند امضاهای طلایی و توزیع رانت، به‌ویژه از بخش دولتی به بخش خصوصی؛
۳. ایجاد و تحقق عدالت و شفافیت اطلاعاتی و جلوگیری از تحقق رانت

اطلاعاتی؛

۴. ایجاد تحول ساختاری در نهادهای مبارزه‌کننده با فساد برای مقابله جدی و اصولی با مصداق‌های گوناگون فساد (کاهش فساد سیستمی)؛
۵. جلوگیری از سرایت و انتشار فساد از سطح کلان جامعه به سطح خرد و در میان مردم، کارمندان، کاسبان، و کارگران (ساختار نهادی کلیتوکراسی)؛
۶. حمایت از منافع تولیدکنندگان داخلی در برابر منافع دلان کالاها و وارداتی و وضع قوانین مناسب صادرات و واردات و عوارض گمرکی (کاهش فساد بین‌المللی)؛
۷. برخورد جدی با منشأ شایعه‌سازی‌های کاذب در مورد مفاصد اقتصادی؛
۸. ترویج فرهنگ همیاری، مشارکت عمومی، و ترجیح منافع ملی بر منافع شخصی به جای شیوع فرهنگ فردگرایی، اصالت سود، و منفعت‌طلبی شخصی.

یادداشت

۱. به حالتی گفته می‌شود که بین منافع شخصی و خصوصی با منافع عمومی و حرفه‌ای یک شخص تضاد ایجاد می‌شود. تعارض منافع، زمانی وجود دارد که کارکنان می‌توانند از موقعیت خود سوءاستفاده کنند و فساد، زمانی اتفاق می‌افتد که کارکنان از موقعیت خود سوءاستفاده کرده باشند؛ پس وجود تعارض منافع همیشه به فساد نمی‌انجامد، اما وقوع هر فسادی در بستر یک تعارض منافع رخ می‌دهد.

منابع

احمدی، سید علی‌اکبر؛ همایونی، غلامحسین؛ عسگری ده‌آبادی، حمیدرضا (۱۳۹۴)، *فساد اداری و مالی در سازمان‌های امروزی*، تهران: انتشارات فوران.

افشانی، سید علیرضا؛ عسگری ندوشن، عباس؛ فاضل نجف‌آبادی، سمیه؛ حیدری، محمد (۱۳۸۸)، «اعتماد اجتماعی در شهر یزد: تحلیلی از سطوح و عوامل»، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیستم، شماره ۴.

امیرکافی، مهدی (۱۳۸۰)، «اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن»، *مجله نمایه پژوهش*، سال پنجم، شماره ۱۸.

پاتنام، رابرت (۱۳۸۰)، «دموکراسی و سنت‌های مدنی»، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: نشر غدیر.

توکلی، احمد (۱۳۹۵)، «اپوزیسیون به‌نام فساد»، *ماهنامه فرهنگ و اندیشه*، *مجله مهرنامه*، سال هفتم، شماره ۵۰.

دادخدایی، لیلا (۱۳۹۰)، *فساد مالی‌اداری و سیاست جنایی مقابله با آن*، تهران: انتشارات میزان.

دوگراف، خیالت و اخنار، پیتز؛ فون مارافیک پتربیک (۱۳۹۴)، *چشم‌اندازهای نظری فساد*، ترجمه هانیه هژیرالساداتی؛ داوود حسینی هاشم‌زاده؛ خلیل یاری؛ محمد فاضلی، تهران: انتشارات آگه.

ذاکری هامانه، راضیه (۱۳۹۰)، «بررسی میزان احساس امنیت اجتماعی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن (مطالعه موردی: شهر یزد)»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی*،

دانشگاه یزد.

روشتاین، بو (۱۳۹۳)، *دام‌های اجتماعی و مسئله اعتماد*، ترجمه محمد شارع‌پور؛ محمد فاضلی؛ لادن رهبری؛ سجاد فتاحی، تهران: انتشارات آگه.

شارع‌پور، محمود؛ فاضلی، محمد؛ اقراریان، الهه (۱۳۹۱)، «مطالعه بین‌کشوری اعتماد: جامعه‌محوری در مقابل نهادمحوری»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، سال سیزدهم، شماره ۴.

شعبانی، احمد؛ سلیمانی، محمد (۱۳۸۹)، «بررسی آثار فساد اداری بر سرمایه اجتماعی»، *ماهنامه مهندسی فرهنگی*، سال پنجم، شماره ۴۷ و ۴۸.

صیادزاده، علی؛ علمی، زهرا (۱۳۹۲)، «رابطه فساد و سرمایه اجتماعی در الگوهای رشد»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال سیزدهم، شماره ۵.

عظیمی، لیلا؛ ادریسی، افسانه (۱۳۸۵)، «اعتماد اجتماعی، عاملی در پیشرفت جامعه»، *مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای سرمایه اجتماعی، چالش‌ها و راهکارها*، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهاقان.

فرزانه، سیف‌اله؛ رضائی، علی (۱۳۹۱)، «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه شهری (مطالعه موردی: قائمشهر)»، *فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، سال سوم، شماره ۶.

منصوریان، محمدرکیم؛ قدرتی، حسین (۱۳۸۸)، «اعتماد اجتماعی و تعیین‌کننده‌های آن: رهیافت نهادمحور یا رهیافت جامعه‌محور؟»، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیستم، شماره ۲.

هومن، حیدرعلی (۱۳۹۰)، *مدل‌یابی معادلات ساختاری*، تهران: انتشارات سمت.

Bronskov, C. (2003), "Corruption and Social Capital", Available at: <https://pure.au.dk/ws/files/32303928/000313139>.

Gallup Institute (1999), "Basic Methodological Aspects of Corruption Measurement: Lessons Learned from the Literature and the Pilot Study", Internet.

Garner, Bryan A. (2010), *Black Law Dictionary*, Eighth Edition, Thomson-West.

Gebhardt, Jrgen (2003), "Ursprnge und Elemente des "Korruptionsdiskures" im Westlichen Ordnungsdenken", In: Kurer, Oskar (ed.), *Korruption und Governance aus Interdisziplinärer Sicht*, Neustadt a.d. Aisch: Verlag Degener & Co, pp. 15-40.

Heidenheimer, Arnold J./Johnston, Michael (eds.) (2002), "Political Corruption", *Concepts and Contexts*, 3rd Edition, New Brunswick and London: Transaction Publishers.

- Heidenheimer, Arnold/Johnston, Michael (eds.) (2005), "Political Corruption", *Concepts & Contexts*, 3rd edition. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Hoetjes, B J.S. (2002), "Corruptie in Het Openbare Leven Van Ontwikkelingslanden: Een Verkenning Van Theorie en Onderzoek", in: *Het Bijzonder Gericht op India Sinds 1947*: Leiden: Dissertation.
- Kim, H-Y. (2013), "Statistical Notes for Clinical Researchers: Assessing Normal Distribution (2) Using Skewness and Kurtosis", 2234-7658 (print) / ISSN 2234-7666.
- Kurer, O. (ed.) (2003), *Korruption und Governance aus Interdisziplinärer Sicht*, Neustadt a.d. Aisch: Verlag Degener & Co.
- Kurer, O. (2005), "Corruption: An Alternative Approach to its Definition and Measurement, In: *Political Studies*, 53, 1, pp. 222-239.
- LaFree, G. and Morris, N. (2004), "Corruption as a Global Social Problem", In: G. Ritzer(ed) *Handbook of Social Problems: A Comparative International Perspective*, pp. 600-618, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Popovaa, Y, Podolyakina, N. (2014), "Pervasive Impact of Corruption on Social System and Economic Growth", *Procedia - Social and Behavioral Sciences 110* (2014) pp.727-737.
- Rose-Ackerman, S (2007), "Governance and Corruption", In: Lomborg, Bjm (ed.), *Global Crises, Global Solutions*, Cambridge University Press, pp. 301-362.
- Rose-Ackerman, S (2010), *International Handbook on the Economics of Corruption*, Cheltenham UK & Northampton, MA USA: Edward Elgar.
- Rothstein, B. (2005), *Social Traps and the Problem of Trust*, Cambridge University Press.
- Rothstein, B. and Stolle, D. (2008), *The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust*, Accepted for Publication in Comparative Politics. In: <http://qog.pol.gu.se>.
- Rothstein, B. (2012), "Understanding the Quality of Government in China: The Cadre Administration Hypothesis", *QoG Working paper Series*, 17.
- Sampord (charles), Shack Lock (Author). (2007), *Connors (Carnd) Galtung (Fredrik), Measuring Corruption*, U.S.A. Ashgate Publishing.
- Shams (Heba.p) (2007), "The Fight against Extraterritorial Corruption and Use of Money Laundering Control", *Law and Business Journal*.

- Steinmo, Sven (2003), "Bucking the trend? The Welfare State in the Global Economy: The Swedish Case", *New Political Economy*.
- Svendsen, G. T. (2003), "Social Capital, Corruption and Economic Growth: Eastern and Western: Eastern and Western Europe Department of Economics Aarhus School of Business", *Working Paper*: 3-21.
- Treisman, D. (2007), "What Have We Learned About the Causes of Corruption from Ten Years of Cross—National Empirical Research?", In: *Annual Review of Political Science*, No.10, pp. 211-244.
- Wike, R. (2008), "Where Trust is High, Crime and Corruption are Low", *Pew Global Attitudes Project*, Pew Research Center Publication.
- www.transparency.org/cpi.